

УДК 005-57-043-5(075.8)

Наталія Науменко, д. філол. н., професор,
професор кафедри іноземних мов професійного спрямування
Національний університет харчових технологій, м. Київ
ORCID: 0000-0002-7340-8985

СПІВПРАЦЯ НАУКОВЦЯ ТА КОМП'ЮТЕРА ЯК ДЖЕРЕЛО НОВИХ ПОЕТИЧНИХ ОБРАЗІВ

Анотація. У статті окреслено особливості формування образності слів у контексті комп'ютерного оброблення тексту. Зважаючи на той факт, що вузькоспеціальні філологічні та інші наукові терміни, рідкісні власні назви й діалектні слова, відсутні у тезаурусі Microsoft Office Word, але наявні у канві тексту – як наукового, так і художнього, – можуть піддаватися певним модифікаціям (заміні однієї літери на іншу, розірвання невідомого слова на дві частини тощо), встановлено: варто не лише звертати на це увагу під час набору та, особливо, редагування файлу, а й тримати у фокусі потенційну образну знахідку, котра може утворитися завдяки “допомозі” комп'ютера.

Ключові слова: текст, комп'ютер, текстовий редактор, користувач, перекладач, редагування, образ.

Чи можна знайти в науковій літературі більш почесний епітет, ніж “творчий”? Навіть перша книга Біблії починається словами: “На початку Бог створив небо та землю”. Не зробив, не сконструював, а саме **створив**. І хоча це слово являє собою конкретний різновид розумової діяльності, йому апріорі надано властивостей визначника високої інтелектуальності. Твір та спільнокореневе йому слово “витвір” означають унікальний результат роботи людського розуму та чуття, на відміну від виготовленого “на конвеєрі” (Науменко 2022а : 160-161).

Найсильнішим стимулятором для будь-якого ученого є цікава тема, оригінальний предмет дослідження, глибока думка, розбуджена уява. Лише вони в змозі дати талановитій людині поштовх до творчості, наслідком якого буде цікавий, місткий науковий твір, що приверне увагу широкого загалу.

Сьогодні чітко визначено форми подання результатів наукового дослідження – усні доповіді, іноді в супроводі Power-

Point-презентацій, письмові звіти про роботу науковця за певний період, публікації в наукових журналах і збірниках, власне кваліфікаційні роботи. Це все – вияви такого формального критерію наукової праці, як **жанр**.

Не меншу вагу має й **технічне оформлення** готової роботи, спрямоване на краще її сприйняття, передусім зорове. Можливості сучасних версій текстового редактора Microsoft Word, редакторів презентацій Microsoft PowerPoint, Keynote та Google Slides, зокрема інструментарій позамовних засобів викладу інформації (visual aids), достатні, аби надати науковій роботі естетичного вигляду. Ціла система правил і «стилістичних заборон», приписи щодо редагування тексту, яких автор має ретельно дотримуватись, працюють на створення завершеного твору наукового стилю, літературно досконалого й технічно читабельного.

Тому мета даної статті – на основі спостережень під час роботи над комп'ютерним набором фахового наукового тексту установити можливості словесних модифікацій, які з логічної точки зору є порушеннями стилістичної норми, у творенні поетичних образів, із урахуванням наявності аналогічних прийомів у сучасній українській літературі.

Закономірності розвитку природи й суспільства, відкриті й пізнані наукою, формуються за допомогою термінів. У терміносистемах відображаються всі наукові теорії та гіпотези, всі наукові ідеї. Тому будь-яке викривлення термінології в комп'ютерному наборі або перекладі наукового твору неминуче призведе до перекручення висловлених у ньому ідей.

Чіткість добору слів та словосполучень термінологічного характеру, недвозначність зв'язків між членами речення та окремими реченнями є предметом особливої уваги науковця, а надалі – користувача, який набирає твір у редакторі Microsoft Word, а також “живого”, не комп'ютерного перекладача іншомовних наукових текстів.

Окремі різновиди наукових творів мають свою специфіку, що відображається і в наборі та перекладі. Так, наприклад, математичні тексти більш регламентовані, ніж філософські або історичні. Знайомою широкому читацькому загалові є

відсутність образних елементів у текстах із природничих наук (виняток – назви рослин та тварин, хімічних елементів), проте у творах гуманітарного профілю у певних випадках можуть виникати образи публіцистичного й навіть художнього стилю.

Іноді такі образи стають наслідками **комп'ютерного** оброблення фахових текстів. Варто ще раз наголосити на важливості редагування наукового твору, однак не можна й не звертати увагу на ті мовні цікавинки та курйози, що можуть виявитися поетичними знахідками.

Комп'ютер – незамінний помічник людини у роботі з науковим твором. Ідеться передусім про текстові процесори, електронні перекладачі, словники. Текстові редактори – Microsoft Word і Open Office – призначені для перегляду, створення, редагування текстових документів. Щодо третьої функції: всі користувачі помічали, як Word, уподібнюючись викладачеві-філологу, підкреслює слова з помилками або невідомі йому лексеми червоною хвилястою лінією (Булаховський : 120). Тоді вже користувач вирішує, чи залишити слово у первісному написанні (це може бути діалектизм – *чічка*, тобто *квітка*; зовсім новий науковий термін, який іще не внесено в тезаурус, – наприклад, *формозміст*, *наративістика*; маловживана географічна назва і навіть більш чи менш рідкісне прізвище користувача – наприклад, *Андрусяк*, *Арібжанова*, *Жлуктенко*, *Радушинська*, *Черноіваненко*), або виправити (Науменко 2022а : 166).

Тому комп'ютери можна розглядати не як замітники науковця, а як допоміжні засоби творення. Образно говорить Галина Тарасюк: “свій комп'ютер люблю, як живу істоту, терплячу, прихильну до мене” (Письменництво 2010 : 164).

Варто звернути увагу і на такий аспект, як «співтворчість» сучасного комп'ютера з письменником або науковцем, який оперує словами, часто незрозумілими електронній машині. Тоді спрацьовує функція «автозаміна» – розірвання на складники або самостійне виправлення програмою Microsoft Word слів, відсутніх у тезаурусі комп'ютера. Діалектизми, вузькоспеціальні терміни, маловідомі імена, слова-поетизми, архаїзми або авторські неологізми піддаються такому обробленню

найчастіше, створюючи науковцям зайві проблеми, а поетам – нові образи.

Цілком вірогідно, що прийом дискретності слова – розірвання його на складники міг би лягти в основу наведеної нижче мініатюри Т. Мельничука:

у лузі
листок зустрівся
з листком
підійшла з авто –
матом людина
листок

руки розкинув (Мельничук 1990 : 124),

де ефект несподіванки створюється завдяки троїстому прочитанню розбитого на дві лексеми слова *авто – матом*: *авто*, яке давить листя, *мат* як слова-руйнівники і, власне, *автомат* як знаряддя вбивства (Науменко 2010 : 40-41).

Досвід “співтворчості” філолога з комп’ютером засвідчує: слово *віршописання*, узятє з епістолярію І. Франка, редактор Microsoft Word розриває на *вірш* *описання*, перетворюючи застарілий український синонім терміна *версифікація* на видове означення вірша за типом мовлення (*опис*).

Ужитий у багатьох літературних творах архаїчний аналог ділового документа – *бумага* – у комп’ютерному наборі трансформується в *бум ага*. Так, набираючи одну з реплік Герасима Калитки у п’єсі “Сто тисяч” Івана Карпенка-Карого, користувач може отримати: “**Бум ага!** Обманив!..” І відтак *бум* стане синонімом різкого підвищення попиту на певну річ (у даному разі на фальшиві гроші), а *ага* відіграє роль вигуку, що ним, зокрема, супроводжується й викриття афери.

Свою “пропозицію покращення” комп’ютер здатен внести й у насичений архаїзмами та русизмами монолог Мартина Борулі з останньої дії комедії Карпенка-Карого:

*Потухне послідня іскра від бумага, потухне моє життя...
умру на ваших очах, побачите! Право на дворянство...
Грамота... герб! І це все спалить?.. (Читає крізь сльози.)
Отношеніє Дворянського депутатського собрания от 16*

феврала 1858 года за №1541 о признаніи рода Борулі в дворянстві. (Говоре.) Було ж виходить, за що признать... Атестат прапрапрадіда. Підписав сам суперетендент Савостьян Подлевський... бумага синя... як лубок... старинна бумага! (Чита.) Отношеніє Казенной Палати о несостояніи рода Борулі в подушнім окладі... (Говоре.) Скрізь Боруля, а там десь Берудя! Ох!.. Копія свидетельства дванадцяти дворян, що весь рід Боруль завше вів род жизні, свойственний дворянам... Особливо я! Герб!.. герб!.. Червоне поле, а по червоному полю хрест голубий, знамена зверху і внизу дві пушки... (Карпенко-Карий : 9)

Хвилястими лініями в наведеній цитаті підкреслено слова, відсутні в тезаурусі редактора Microsoft Word (версія 2007). Приміром, до слів “отношеніє”, “суперетендент” та інших русизмів машина аналогів не має, тоді як до слова “чита” – скороченої форми дієслова “читає” – пропонуються варіанти “чиста”, “читка”, “жита”, «кита” та “лита”. Із цих п’яти слів увагу привертає прикметник “чиста”, адже надалі у п’єсі мовиться про духовне “очищення” головного героя після знищення дворянських паперів. Не менш цікавим є іменник “жита”, що, на думку авторки цієї статті, символізує простоту селянського життя.

Метафоричний концепт натхненника творчої праці – **Кастальське джерело** в інтерпретації комп’ютера неминує стає **Кастильським**, перенесеним із Еллади до Іспанії. Такої ж метаморфози може зазнати й утопічна країна Касталія із роману Германа Гессе “Гра в бісер”.

Авторський неологізм А. Ткаченка **стилетвірний** (Ткаченко 2003 : 419) програма Microsoft Word сприймає як помилково написані разом слова **стилет вірний**, критика Юрія **Шевельова** повсякчас перейменовує в **Тевельова**, письменника Дж. Р. Р. **Толкіна** – у **Йолкіна**...

На рідкісну дієслівну форму **листувати** (гортати книжку), вжиту на початку вірша В. Лесича “До трактату про поезію”, комп’ютер пропонує два варіанти заміни – **лист кувати** або **листку вати**.

Проте і з цих помилок креативний літератор може видобути для себе певні мовні або образні знахідки. Наприклад, згадана вище словосполука *лист кувати* приваблює несподіваним романтизмом і може спонукати письменника розвинути на цій основі нову сюжетну лінію перетворення металу на живу істоту – згадаймо, наприклад, славнозвісну залізну троянду зі “Шляху армій” Ю. Яновського (Науменко 2015 : 146-147).

По-своєму сприймає електронний помічник і лексико-синтаксичні неологізми, слова-ідіоми та слова-речення, котрі являють собою найвищий рівень концентрації образного значення в лексемі. Вони притаманні поезіям будь-якої стильової парадигми, особливо ХХ – початку ХХІ століть: *порозкапували* душі в кав’ярнях; *оаз-волоски, очезнідбровлено, дніпрокручі, русодівчина, сіроморе* (М. Семенко); *мінускосмічний, плюскосмос, мінусколіцатку* (А. Чужий); *хмародряпство* (М. Гаско). Часто такі слова утворюються в результаті візуальних експериментів: *схаамузити, унуртувати, з’явовир-кривов’яз* (А. Мойсієнко).

Наприклад, для першого з прикметників-неологізмів, наведених вище, наявно три варіанти автозаміни: *порозказували, порозкачували* та *порозкопували*, які, своєю чергою, теж можуть стосуватися і душ, і кав’ярень, надаючи їм нових образних природжень.

Чималий “внесок” у розвиток образності слова та словосполуки можуть зробити й комп’ютерні **перекладачі**. Програмне забезпечення перших поколінь – “Рута”, “Плай” – виконувало значну роботу з перекладу фахових текстів на українську та з української мови, полегшуючи працю науковця.

Проте в цієї медалі був і зворотній бік – нерозуміння машиною зв’язків між словами (*Папа Римський – Тато Римський*), відмінностей власного та прозивного поняття (напр., *Підлога Маккартні* замість *Пол Маккартні*), омографії (*пекельні борошна* – замість *пекельні муки*), можливої зміни роду іменника при перекладі (“*Картопля – важлива овочева культура. Його (що?) вирощують на всіх континентах...*”) тощо. Як писав у своєму есе “Що читати?” Іван Андрусак: “Якось здуру тим “Плаєм” пройшовся, потім довго реготав:

письменника Роже де Костера “переплаїло” на Піку де Багаття!..” (Андрусак 2011 : 122).

У новітній Google-перекладач закладено значно більшу кількість функцій, і він набагато точніший у плані ідіом і сталих висловів, однак усе-таки варто пам’ятати про головне:

Хоч яким би великим за обсягом був оброблений текст, слід ще декілька разів перевірити правильність його електронного перекладу. Зокрема це стосується розглянутих видів лексики – синонімів, омонімів та паронімів, неточний переклад яких спричинюється до курйозних ситуацій. Іншими словами, при перевірці тексту треба мати на увазі контекст. Слід пам’ятати про розбіжності й у відмінкових закінченнях, і у формах числа та роду, і у синтаксичному порядку слів. А загалом аналіз перекладеного комп’ютером тексту ще раз свідчить про те, що машина людину не замінить! (Науменко 2022b : 257)

У реаліях російсько-української війни величезної популярності зажила лексема *бавовна*, образність якої зумовлено неточним перекладом іменника *хлопок* (у значенні *вибух*) (Приходить). Невдовзі після першого удару українських ракет по Новофедорівці у Криму (9 серпня 2022 року) в соцмережі Інстаграм з’явився вірш на цю тему, така собі новітня коломийка:

*Є фанати кашеміру,
Хтось купує вовну,
Іншим шовк давай, приміром,
Я ж люблю бавовну...*

*Кожна окупантів втрата
Вже для нас коштовна.
Час настав цурам тікати,
Знов і знов бавовна...*

*В Франції поля лаванди,
Десь волошок повно,
Он в садах цвітуть троянди...
Ну а десь – бавовна.*

*Вірш цей Гугл перекладає
Чітко і змістовно.
Хтось в росії запитає:
А при чем “бавовна”?*

*Та романтику облишу,
Буду послідовна:
Я люблю, коли в нас - тиша,
А в Криму – бавовна!*

*Скоро наша перемога,
Вірю безумовно!
ЗСУ, заради Бога!
Дайте ще бавовни! (Олефір)*

Це, своєю чергою, послужило основою для творення нових концептів, серед яких – форма множини від зазначеного іменника, який доти уживався лише в однині (відбулися *бавовни*, багато *бавовн*); дієслово *бавовнити* (тобто *бомбити*, *обстрілювати*) та казкова істота *Бавовнятко*, що про її пригоди існує вже чимало художніх творів і коміксів.

Ще одне авторське спостереження-засторога. Інколи користувач може набрати недоречне в даному контексті слово, але комп'ютер не підкреслить його – з тієї причини, що воно теж існує в мові. І виходять такі курйозні вислови: *шкода гри на бандурі*, *ассирійський цап*, *висока кориця сіна*, *своя нога не тягне*, *їм цього виявилось сало*. Студенти Національного університету харчових технологій запропонували такий текст листа, що його (умовно) міг би надіслати групі через Telegram або електронну пошту її культурорг, готуючись до Дня першокурсника:

“Збираємося на репетицію у череду. Учасники рок-нурту «Фаховий перехід», не забудьте про готи. До зустрічі запрошені відомі понти, для яких ми приготували наші фірмові вареники з миром. Усе має відбутися на найвищому півні!”

Такі помилки можна назвати напівтерміном “Клавіні жарти” (від сленгового *клава*, тобто *клавіатура*). Прикладів таких можна навести безліч. Уся загадка – в літерах, які на клавіатурі розташовано по сусідству (*череда – середа*, *нурт – гурт*, *фазовий – фаховий*, *ноти – готи*, *понти – поети*, *сир – мир*, *півень – рівень*; *нога – ноша*, *цап – цар*, *кориця – копиця*, *школа – шкода*, *сало – мало* тощо). Отже, ще одне «живе» редагування тексту не стане зайвим (Науменко 2022а : 167-168).

Можна сказати: комп'ютер – імажиніст (Семенюк 2015 : 18). Зокрема, в тому значенні цього слова, якого йому надавав Остап Вишня: “і ми мажемо”, тобто робимо хибні кроки. Аналогом інтуїції, яка спонукає декотрих поетів поєднувати в одне ціле абсолютно неспіввідносні поняття, у комп'ютера є функція “перекладач”; функція “автозаміна” суголосна зі свідомим

пошуком людиною внутрішньої форми слова через його розбір на складники.

Як висновок можна зауважити: розмаїття в доборі об'єктів наукового дослідження та засобів теоретичного викладу його результатів можна тлумачити як одну з ознак нинішнього «креативогенного» суспільства (за визначенням італійського соціолога С. Арієті): *доступ до засобів культури, різноманітність культурних груп і течій, прагнення не просто існувати, а досягти визначених цілей; вільний доступ до освіти; відсутність привілеїв для одних груп і упередженого ставлення до інших; інтелектуальна толерантність, взаємодія і співробітництво творчих особистостей, система нагород і заохочень* (14 : 305). На тлі цього розвиток комп'ютерних технологій, зокрема програмного забезпечення Microsoft Office, не лише зумовлює становлення індивідуального стилю кожного окремого науковця, а й сприяє еволюції естетичного відчуття, що, за дотримання належного такту та почуття міри, також відіграє вагомую роль у якості майбутнього твору – як наукового, так і художнього.

Список літератури

- Андрусак І. Дуби і леви : статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2011. 167 с.
- Булаховський К. А. Цікаве мовознавство. Львів : Апріорі, 2019. 200 с.
- Карпенко-Карий І. К. Мартин Боруля. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1009> (дата звернення 07.11.2023)
- Мельничук Т. Князь роси. Київ : Молодь, 1990. 152 с.
- Науменко 2022а – Науменко Н. В. Інтерактивне спілкування у професійній діяльності : підручник. Київ : Видавництво «Сталь», 2022. 200 с.
- Науменко Н. В. Мистецька синестезія в оформленні сучасних поетичних збірок. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія : Літературознавство : Зб. наук. праць. Тернопіль : ТНПУ, 2015. Вип. 42. С. 140–148.
- Науменко 2022б – Науменко Н.В. Принципи «співтворчості» науковця та комп'ютера в сучасну добу. *The 14th International scientific and practical conference “International scientific innovations in human life” (Au-*

gust 4-6, 2022). Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 2022. P. 249–258.

Науменко Н.В. Серпантинні дороги поезії: природа та тенденції розвитку українського верлібру: монографія. Київ: Видавництво «Сталь», 2010. 518 с.

Олефір Ю. Бавовна. URL: <https://www.instagram.com/p/ChWibV1KXnx/> (дата звернення 05.11.2023)

Письменництво – важкий хрест чи лавровий вінець?: анкета / упоряд. В. Бондар. Київ: Ярославів Вал, 2010. 368 с.

Приходить ночами до окупантів: в Україні з'явився персонаж «Бавовнятко». URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-08-28/prihodyt-po-nocham-k-okkupantam-v-ukraine-poyavilsya-personaj-bavovnyatko/277910> (дата звернення 07.11.2023)

Семенюк Г. Ф., Гуляк А. Б., Науменко Н. В. Літературна майстерність письменника: підручник. Київ: Видавництво «Сталь», 2015. 405 с.

Ткаченко А. О. Мистецтво слова: вступ до літературознавства: підручник для гуманітаріїв. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.

Arieti S. Creativity. 3rd edition. New York: Routledge, 1997. 318 p.

References

Andrusiak, I. (2011). *Duby i levy: statti ta eseii*. Kyiv: Hrani-T (in Ukrainian)

Bulakhovski, K.A. (2019). *Tsikave movoznavstvo*. Lviv: Apriori (in Ukrainian)

Karpenko-Karii, I.K. Martyn Borulia. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1009> (дата звернення 07.11.2023) (in Ukrainian)

Melnychuk, T. (1990). *Knyaz rosy*. Kyiv: Molod (in Ukrainian).

Naumenko, N. V. (2022a). *Interaktyvne spilkuвання u profesinii diialnosti: pidruchnyk*. Kyiv: Stal Publishers (in Ukrainian).

Naumenko, N. V. (2015). The artistic synthesis in designing the contemporary poetic collections. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichniho universytetu imeni V. Hnatiuka. Seriya: Literaturoznavstvo: zb. nauk. prats*, 42, 140–148 (in Ukrainian).

Naumenko, N. V. (2022b). Pryntsypy “spivtvorchosti” naukovtsia i kompiutera v suchasnu dobu. *The 14th International scientific and practical conference “International scientific innovations in human life” (August 4-6, 2022)*. Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom, 249–258 (in Ukrainian).

Naumenko, N.V. (2010). Serpantynni dorohy poezii : pryroda ta tendentsii rozvytku ukrainskoho verlibru : monohrafiia. Kyiv : Stal Publishers (in Ukrainian).

Olefir, Yu. Bavovna. URL: <https://www.instagram.com/p/ChWibV1KXnx/> (date of access: 05.11.2023) (in Ukrainian).

Bondar. V. (ed.) (2010). Pysmennytstvo – vazhkyi hrest chy lavrovyi vinets?: anketa. Kyiv : Yaroslaviv Val (in Ukrainian).

Prykhodyt nochamy do okupantiv : v Ukraini zyavyvsia personazh “Bavovniatko”. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-08-28/prihodit-po-nocham-k-okkupantam-v-ukraine-poyavilsya-personaj-bavovnyatko/277910> (date of access 07.11.2023) (in Ukrainian).

Semeniuk, H. F., Huliak, A. B., Naumenko, N. V. (2015). Literaturna maisternist pysmennyka : pidruchnyk. Kyiv : Stal Publishers (in Ukrainian). Tkachenko, A. O. (2003). Mystetstvo slova : vstup do literaturoznavstva : pidruchnyk dlia humanitariiv. Kyiv : VPC “Kyivskiy universytet” (in Ukrainian).

Arieti, S. (1997). Creativity. 3rd edition. New York : Routledge (in English).

Nataliia Naumenko, Doctor of Philology, Professor
National University of Food Technology, Kyiv

COLLABORATION BETWEEN A SCIENTIST AND A COMPUTER AS THE SOURCE OF NEW POETIC IMAGES

The article represents the analysis of the possible ways to derive the poetic images from the errors and misprints occurring during the computer procession of a scientific or an artistic text. Nowadays, the forms of delivering the new scientific knowledge to the audience are clearly defined – oral reports often supported by PowerPoint multimedia presentations, written accounts on a scientist’s work during the certain period, articles published in academic journals and so on. Therefore, the goal of this work is to confirm the possibilities of verbal modifications, sometimes deviations from the stylistic norms in terms of logics, in creating the new poetic images, regarding the usage of similar means by modern Ukrainian poets.

The creative work of a scientist who operates the terms specific for one’s specialty would somewhat result in distortion of an initial message in the process of computer editing – for instance, by auto-replace function, a deliberate correction or discretion of words absent in a computer thesaurus. Dialectal lexemes, narrowly used terms, less known names, poetisms or individual authorial neologisms would be the most exposed to such distortion, causing more problems to scientists but bringing more images to poets.

Apparently, the means resembling the computer's 'intrusion' into a scientist's work are as well present in Ukrainian poetry of different periods, including 'the Shot Renaissance' or post-Modernist lyrics. On the other hand, the poets' experiments with words and collocations are the endeavor to unravel the internal form of a single lexeme, to reveal its hidden potentials and origin, in which process a computer may be a 'helper,' providing that it is used expediently.

Overall, taking into account that scientific paper of any kind should be proofread, even more than once, a researcher would pay enough attention to some linguistic features and puns revealed during proofreading, which could become the artistic findings.

Keywords: text, computer, text editor, user, translator, proofreading, image.